

ХУДОЖНЯ РЕЦЕПЦІЯ ПОСТАТІ МИКОЛИ КУЛІША В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ЯК ЗАСІБ ВИВЧЕННЯ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ МИТЦЯ

У статті розкривається методика використання творів “поетичної критики” в процесі вивчення життя і творчості письменника на концептуальних засадах рецептивної естетики.

Ключові слова: рецептивна естетика, життєпис письменника, художньо-біографічні джерела, транспозитивна лірика, “поетична критика”, методи і прийоми навчання літератури.

У сучасній методиці навчання літератури все більшої гостроти набуває проблема сприйняття читачами третього тисячоліття набутоків класичного українського письменства. Учителів-словесників, учених-методистів, митців, бібліотекарів, батьків хвилюють такі негативні явища, як зниження читацьких інтересів шкільної та студентської молоді, прояви неухаги до явищ золотого фонду національної літератури та байдужості до особистостей її творців. Наявність цих тривожних симптомів духовної деструкції в молодіжному середовищі детермінована комплексом причин, а саме впливом глобалізаційних процесів через Інтернет мережу, протестом нової генерації проти прямолінійно нав’язуваних старшим поколінням власних естетичних поглядів та мистецьких авторитетів, а також прорахунками в організації шкільної літературної освіти тощо.

Уважаємо, що викладання української літератури в середній школі має остаточно позбутися залишків вульгарносоціологізаторської теорії й вибудовуватись на засадах рецептивної естетики, діалогічної взаємодії в системі “художній твір – його автор – учитель-словесник – учень-читач”. Недарма методист Б. Степанишин наголошував, що на уроці літератури відбувається не стільки спілкування педагога й учня, старшого й молодшого, скільки ч и т а ч і в, “один з яких більш досвідчений, він же друг письменника, інший – неофіт. І хай досвідченіший читач не проголошує затертих істин, а веде неофітів у незвідані світи літературними стежками України” [15, с. 9].

Пропонуємо долучити до такої діалогічної взаємодії ще одного учасника – поета, який відгукнувся на певне літературне явище, подію, залишив ліричні спогади чи роздуми про особистість письменника та його творчість. У такий спосіб розшириться герменевтичне коло суб’єктів читацького діалогу. Це зумовлює мету нашої статті – накреслити шляхи використання художніх творів про письменників у процесі вивчення їхнього життєпису.

Об’єктом дослідження є шкільне літературознавство, предметом – методика вивчення творчості Миколи Куліша в 11 класі середніх загальноосвітніх закладів різного типу. Методологічну основу запропонованої методики становлять концептуальні засади рецептивної естетики, відображені в працях Г. Р. Яусса, В. Ізера, теорія діалогу М. Бахтіна, а також ідеї вітчизняних літературознавців зі студій О. Потебні “Мысль и язык”, М. Ігнатенка “Читач як учасник літературного процесу”, Г. Сивоконя “Одвічний діалог (Українська література і її читач від давнини до сьогодні)”, Г. Клочека “Поетика і психологія”.

Рецептивна естетика (лат. *receptio* – сприйняття і грец. *aisthetikos* чуттєво сприйнятій) – різновид естетичної теорії, яка зосереджена на проблемі сприйняття художніх творів, що, збуджуючи інтелектуальні емоції адресата, підтримуючи й динамізуючи його увагу, доносять до нього авторський задум [7, II, с. 318]. Пам’ятаючи твердження Гегеля, що “будь-яке явище мистецтва являє собою діалог з тією людиною, яка стоїть перед ним” [Гегель Г. Естетика: в 4 т. / Г. Гегель; пер. Б. Столпчук и П. Попова. – М.: Искусство, 1968. – Т. 1. – С. 274], трактуємо літературну рецепцію як процес естетичного сприймання об’єктивного історико-літературного факту, кінцевим результатом якого може бути **інтерпретація** (читацька чи професійна, що належить літературному критику або письменнику), а також творче перевтілення того чи іншого художнього образу, ідеї, мотиву в

якісно новий продукт – читацьке судження, літературно-критичну розвідку, есе, вірш тощо. Особливо цікавим різновидом професійної інтерпретації є поетичний відгук письменника на окремий твір чи всю творчість свого колеги.

У сучасному літературознавстві ще не маємо загально визнаного терміна на позначення цього літературного феномена. І. Качуровський називає такі вірші **“транспозитивною лірикою”**; паралельно побутують терміни **“поезія другого ступеня”** чи **“поезія у квадраті”**, коли “твір присвячено якомусь іншому мистецькому творові, будь то поезія, роман, симфонія, опера, а чи картина, скульптура, архітектурна пам’ятка” [3, с. 12]. Одночасно дослідник виокремлює різновид транспозитивної лірики – **екфразис** (від *грец.* ekphrasis – докладний опис), відомий ще з античних часів поетичний жанр – “відтворення словесними засобами картин, мистецьких виробів, скульптурних зображень чи будівель” [там само]. Суголосно цьому трактує **екфразу** Ю. Ковалів, убачаючи в ній “інтерсеміотичне розкриття засобами літератури ідейно-естетичного змісту творів малярства, скульптури, архітектури, музики та інших мистецтв” [7, I, с. 325].

Отже, **“транспозитивна лірика”** є загальним поняттям, що використовується як означення відгуку словесного мистецтва на будь-який артефакт, поєднуючи в собі більш конкретні різновиди – і **екфразу**, і **“поезію у квадраті”**. І. Качуровський уважає транспозитивну лірику явищем більшою чи меншою мірою притаманним літературі всіх часів і народів, наводячи на підтвердження низку прикладів із творчості вітчизняних письменників, а саме: М. Рильський “Есмеральда”, “Троє в одному човні”, “Фальстаф”, “До портрета Саксаганського”; М. Зеров цикли “Мотиви Одиссеї”, “Книжки і автори”, а також окремі вірші – “Брама Заборовського”, “Сон Святослава”; П. Филипович “Саломея” (відгук на постановку в Києві п’єси О. Вайлда), “Розіта” (відгук на гру Мері Пікфорд в однойменному фільмі), “Снігова королева”, “З античних барельєфів”; Є. Маланок “До портрета Мазепи”, “Символ” (“Чим далі, тим похмуріш мряки...”); О. Ольжич “Алябастер”, “Шякунталя”, “Муки св. Катерини”, “Сонна Венус”, “Голляндський образ”, “Порцеляна”; Л. Костенко “Скіфська баба”, “Був Ірод і була Іродіяда”, “Брейгель”, “Брейгель. Шлях на Голгофу”, “Падіння Ікара” тощо [3, с. 12].

На нашу думку, феномен транспозитивної лірики не охоплює всіх поетичних явищ, що народжуються в митців як відгук на життя і творчість своїх колег, оскільки це можуть бути ще й **вірші-спогади** про їхні безпосередні контакти, співпрацю та враження від творчості й особистості; **поезії, написані на мотив чи образ із твору-першоджерела; віршовані епістоли, присвяти** тощо. Пропонуємо назвати ці художні твори загальним терміном – **“поетична критика”**, за аналогією до поширеного в літературознавчому дискурсі явища “письменницька критика”, коли за аналіз беруться не професійні критики, а майстри слова, як-от П. Тичина, М. Рильський, М. Бажан, Олесь Гончар, П. Загребельний, Д. Павличко та ін.

Отже, явище “поетичної критики” цікавить нас як особливий різновид професійної рецепції літературного твору, факту чи явища. За тематикою виступи “поетичної критики” можна умовно поділити на дві групи:

- твори історико-біографічного характеру, у яких висвітлюються сторінки життя і творчості митців;
- вірші художньо-філософського звучання, присвячені осмисленню сучасних проблем черед призму життєтворчості письменників.

Думка про необхідність дослідження рецептивних процесів у читацькій діяльності висловлена ще в 1892 р. представником харківської школи О. Потебнею в праці “Мысль и язык”: “Мистецтво є мовою художника, і так само як за допомогою слова неможливо передати іншому свою думку, а можна лише пробудити в ньому його власну, так неможливо її повідомити у творі мистецтва; тому зміст останнього (коли він завершений) розвивається вже не в авторській свідомості, а в мисленні тих, хто його сприйняв” [13, с. 167]. У 1960-ті рр. Г. Р. Яусс, обґрунтувавши категорію “рецептивне поле читача”, поставив у центрі дослідження мистецьке явище у взаємодії з його реципієнтом.

Читаючи твір, кожен індивід отримує імпульс для розмислів, власної інтерпретації і творчої переробки отриманої естетичної інформації. Представники рецептивної естетики розглядають твір як структуру, що розвивається й зазнає семантичної та ціннісної деформації від епохи до епохи. Тому надзвичайно важливим і продуктивним напрямком вивчення життєтворчості славетних письменників, чия спадщина й сьогодні залишається дієвим фактором культурного та літературного розвитку нації, є залучення до читацького полілогу відгуків “поетичної критики”, які відображають думки митців минулого й нашого часу. Таким чином, відбувається перетин різних рецептивних полів – сучасного учня-читача та “професійних” читачів – письменників, які мають багатший життєвий та естетичний досвід і вищий – творчий характер сприймання.

Продемонструємо цей шлях осмислення життєтворчості митця на прикладі постаті Миколи Гуровича Куліша. За неповними даними, маємо біля двох десятків віршів про цього визначного діяча українського ренесансу 1920-1930-х років. Це поезії М. Братана “Повернення Миколи Куліша” й “Доля (Пам’яті Миколи Куліша)”; М. Василенка “Микола Куліш”, Л. Куліша “Живі сліди”, А. Листопад “Лебедина драма”, А. Малишка “Кулішу Миколі Гур’евичу”, Т. Масенка “Балада про Миколу Куліша” і “Трагедія героя (М. Г. Кулішу)”; І. Немченка “Сніданок комунара (Фантазія на теми М. Куліша)”, “Світоч (На 110-річчя Миколи Куліша)” й “Куліші”; А. Полуфакіна “Біле море (Пам’яті М. Куліша)” та “Миколі Кулішу”; В. Пузиренка “Микола Куліш”, Г. П’яткова “Он был, как сад...”, В. Сосюри уривок із поеми “Розстріляне безсмертя”, В. Сторожук “Мина Мазайло у Вінниці”, М. Тимошенка “Кулішева криниця”, О. Ющенко “Кулішева балада” й “Меліє даль, як слово рідне” тощо. Є низка творів, у яких згадується цей драматург: Антоша Ко епіграма “Не підходить”, М. Братан “До істини”, І. Дніпровський “Умер! Хто каже: Вмер?”; Л. Забашта “Дім Блакитного”, А. Листопад “Березень. Режисеру Лесю Курбасу”, І. Немченко “У галереї безсмертних” і “Небезпечний гість”, Т. Масенко роман у віршах “Степ” і поема “Моя Херсонщина”, вірші “До одеської тополі” й “Береза”, І. Муратов “Марії Михайлівні Пилинській”, В. Ткач верлібр “Харків”, поезія В. Курамшиної та ін.

Варто зазначити, що постать одного з найяскравіших представників Розстріляного відродження відображена не лише у творах ліричного роду, а й ліро-епічного (М. Братан драматична поема “Шоста заповідь”) та епічного (Л. Куліш новелістичний триптих “Весни мого дитинства”, оповідання “Гарт” і “Над суцвіттям бриніли бджоли”; І. Пільгук “Гомін тривожних днів”, С. Плачинда “Юрій Яновський”, Н. Бічуга “Десять слів поета”). Образ М. Куліша представлено і в таких художньо-наукових творах, як есе П. Прядки “Куліш і Олешки”, романі-монографії Я. Голобородька “Драматург, тріумфатор, деміург (Феноменологія Миколи Куліша)” та ін. Драматург став прототипом персонажів творів відомих українських письменників: Ю. Яновського (новела “Дитинство” з роману “Вершники”), О. Досвітнього (“Кварцит”), Р. Іваничука (роман “Бо війна війною”), У. Самчука (роман “Темнота” з трилогії “Ост”), О. Гончара (“Перекоп”). Солідаризуємося з Н. Чухонцевою, котра пояснює численні спроби майстрів слова відтворити Кулішевий образ масштабом його особистості, колоритністю, “хімерністю”, “загадковістю” характеру геніального драматурга [17].

До речі, сам М. Куліш ставив високі вимоги до художньо-біографічної літератури, у якій відтворюються письменницькі постаті. Зокрема, у листі до друга й письменника І. Дніпровського від 24 квітня 1934 р. він так відгукнувся про фрагменти симфонії П. Тичини “Сковорода”: “...Згадав прочитані й прослухані уривки і... трохи не заплакав з досади й печалі. Не те, геть не те виходить у Павла Григоровича. Замість живого Сковороди – засушений, замість історично конкретного – надісторичний, замість філософа й поета (і хитрого, думаю, хохла) – якась вимудрована постать. А як було б добре, коли б П. Гр. написав і відтворив історично конкретного Сковороду... просто, прозоро, зрозуміло для кожного” [5, II, с. 563]. З цього розмислу можна зробити висновок, що Микола Гурович хотів, аби постать письменника не була зображена схематично, зідеалізовано чи пафосно

неправдиво, а повнокровно, у її життєвій істинності, неповторній індивідуальності й навіть неоднозначності.

Вельми важливо, щоб український читач третього тисячоліття познайомився з таким правдивим відгуком сучасників митця, що розповідає про спільно пережите, дає можливість відчутти ритм тієї доби, ужитися в складні й суперечливі історичні обставини української історії 20-30-х рр. ХХ ст. З поетичних відгуків Кулішевих співбратів по перу особливий інтерес представляють твори В. Сосюри та А. Малишка. Обидва написані після загибелі драматурга й хронологічно дистанційовані від цієї трагічної події.

З уривком із Сосюриної поеми “Розстріляне безсмертя”, що є своєрідним поминанням, скорботним мартирологом квіту української нації, 11-класники можуть познайомитися при вивченні оглядової теми “Українська література 20-30-х рр. ХХ ст.”. У тканину **уроку-лекції** варто вплести уривок з поеми, у якій серед імен невинно убієнних письменників, здається, чи не найбільше рядків – про М. Куліша, з яким Сосюру пов’язувало членство у ВАПЛІТЕ, сусідство в харківському будинку “Слово”. Поет захоплено називає Миколу Гуровича *генієм, орлом духовних тих висот, / куди послав його народ / і партія куди послала* [14, с. 271]. У цій пафосній характеристиці химерно поєдналась заслужена оцінка творчості реформатора українського театру та заідеологізовані штампи радянської доби. В **історико-літературному коментарі** вчитель має пояснити старшокласникам, що Сосюрині слова потрібно сприймати в контексті часу написання поеми: розпочата наприкінці сумновідомих 30-х рр., вона була завершена лише в період хрущовської відлиги – у 1960 р., а отримала дозвіл на друк ще пізніше – аж під кінець існування СРСР, у 1988 р. Отже, маємо тут яскравий приклад підцензурної творчості: автору вірша “Любіть Україну” доля Куліша не була достеменно відома, але він прекрасно розумів, що м’ятежний драматург не мав жодного шансу вижити в страшних лабетах сталінського режиму й повернутися в Україну. Тому так тривожно звучать рядки:

*Душа Миколи Куліша
Крилами б’є в вікно блакитне
Й крізь ніч, похмуру й непривітну,
В мою поему поспіша* [14, с. 271].

Сосюра, не маючи конкретних відомостей про Кулішеву смерть, згорьовано каже: *Пішов у небуття, як дим...* Особливою загадковістю чи навіть містичністю сповнені наступні рядки: *І Курбас Лесь пішов за ним. / Серця спинились їхні чулі.* Стає моторошно від цього Сосюриного провісництва: він же не міг знати, що імена обох побратимів були записані поряд у розстрільному списку жертв Сандармоху, віднайденому в архівах НКВС лише в 1997 р.! Можливо, Куліш і Курбас дійсно були розстріляні один за одним 3 листопада 1937 р., прийнявши кулю від ката – капітана Матвеева на місці української Голгофи, у карельському урочищі під Медвеж’єгорськом?

Так само трагічно звучить присвята А. Малишка “Кулішу Миколі Гур’євичу”. Написана, вочевидь, наприкінці 50 – на початку 60-х рр., але опублікована лише у 2006 р. [8, с. 5]. На час створення вірша Андрієві Самійловичу теж була не відома доля репресованого побратима й місце його смерті. Це не дивно, оскільки навіть зі спогадів соловецьких в’язнів бачимо, що вони точно не знали, куди подівся Куліш. Драматурга, хворого на туберкульоз, тримали в другому ізоляторі, не випускали на територію табору й не дозволяли перевести до госпіталю; українські табірники “вживали різних засобів, щоб якось допомогти йому харчами або чимось іншим, але з того нічого не вийшло, за винятком двох чи трьох разів, коли пощастило передати масло та яблука” [Підгайний С. Українська інтелігенція на Соловках. Недостріляні / Семен Підгайний. – К.: Вид. дім “Киево-Могилянська академія”, 2008. – С. 76].

Ліричний герой Малишкової поезії шукає слідів драматурга на чужині, однак не в Карелії, а в “столиці ГУЛАГу” – суворому колимському краї. Разом з ним шукають Куліша персонажі його п’єс: *Ходимо щоночі Колимою – / Я та ще Мазайло Мина – славний рід, / І Копистка в чорнім градобою / Все шукаєм голос твій і слід.* Малишко називає адресата поезії

другом синьооким, через роки запевняє: *...жорстоких днів твоїх потоки / Я у серці ревно бережу*. Поетові особливо болісно визнавати те, що навіть у часи відлиги, після Кулішевої реабілітації в 1956 р., його ім'я і творчість замовчувались в Україні: *...для українського Шекспіра / Не знайшлося рідної землі* [8, с. 5].

При вивченні теми “Українська драматургія 1920-1930-х рр.”, необхідно розкрити творчі зв'язки М. Куліша та Л. Курбаса. Особливості цього мистецького союзу образно висловила А. Листопад у вірші “Березень. Режисеру Лесю Курбасу”:

*Одна в них радість і одна зажурність.
Одне захоплення в душі дзвінке!
Бо Курбас – це Куліш.
Куліш – це Курбас!
Взаємо – аж – проникнення таке...*

*Прозорість. Первені. І призма.
Гармонія! Бо хто кого веде?!
І парадокси, свіжі афоризми.
Орнаментальність ліній та ідей* [6, с. 142].

Мисткиня говорить не лише про спільну творчість, але й про спільну відповідальність за неї та долю – одну на двох. Обох творців-новаторів, що виводили українську драматургію й театр на світові орбіти, тоталітарний режим присудив на загибель: *...Не розминулись. Вітер не сполохав. / А треба ж, сіли на один пором! / Два генії. Але одна Епоха! / Нові відкрились обрії. Обом* [6, с. 142].

Характеризуючи творчість М. Куліша, учитель може доповнити **історико-літературний коментар** про створення п'єс **цитують та аналізують зразків “поетичної критики”**. Наприклад, використати вірш М. Василенка “Микола Куліш”, що в образній формі розповідає про появу та розгортання задуму драми “97” (1924). Сучасний поет ніби реконструює враження Миколи Гуровича від подій 1921 р., коли він як інспектор Олешківської народної школи під час поїздки херсонськими селами побачив тотальний наступ голоду: *“Я рухався від села до села, від хутора до селища, на підводах, пішки, з гвинтівкою за плечима, напівголодний та змучений картинами голоду, що спалахнув”* [5, II, с. 378]. Побачене болісно вразило чуле серце, відтак до Куліша і в снах, і в уяві почали приходити змучені голодом люди: *Нехай їм грець із тими ходаками! / Знаходять скрізь – у хаті і в саду. / Гуртом ідуть з торбами та ципками, / Приносять радість, а бува, й біду*. Вони нарікали: *Про наші села змовчують газети, / А в нас безхліб'я... / Нелегкі діла. / Якщо ти нам не додаси кебети, / Не буде скоро нашого села* [2].

М. Василенкові вдалося в художній формі відтворити процес зародження задуму драми “97”, що суголосно зі спогадами дружини митця, його листами та публіцистичним малюнком “По весям и селам (Из записной книжки 1921 года)” [5]. З цього матеріалу вималювались образи персонажів п'єси “97”, а також іншого твору – “Комуна в степах” (1925). Куліш розмірковує над причинами голоду, і якщо в першій п'єсі він, за словами Л. Танюка, “показує саме на куркулів як на призвідців голодомору, і малює їх образно, талановито” [5, I, с. 7], то в наступному творі погляд на так званого “куркуля” вже не такий однозначний і прямолінійний. І далі ставлячись до нього як до класового ворога, митець в образі Вишневого все ж пунктирно накреслює трагедію хлібороба, господаря, зламаною радянською владою. Ця зміна в Кулішевих поглядах відображена в наріканнях іншого персонажа вірша – голови комуни Лавра: *“У нас, Миколо, у комуні – голо. / А ти хвальбу затяв куркулю. / Зречись Вишневого!.. Зречись, Миколо! / Бо я його й тебе із ним уб'ю!”* [2]. Учитель пропонує старшокласникам прослідкувати динаміку поглядів драматурга на куркулів в **індивідуальному дослідницькому завданні**: “Відшукайте в п'єсі “Комуна в степах” цитати на підтвердження думки, що Куліш неоднозначно зображує куркуля Вишневого”.

Уважне прочитання твору під таким кутом зору приведе 11-класників до осмислення таких рядків з розпачливо-трагічного монологу Вишневого: *“Уже п’ятий рік Божий, як я в обході – усі наші стени обійшов, усю Україну. Біля кожної комуни ставав – придивлявся. І що дужче придивляюсь, то дужче питаюсь. Куди ж схилитися і хто з нас правий?... І от вернувся через три роки – тікають. Казарма, табір – не комуна, тринадцята рота, а не життя! Млин стоїть. І все посохло. І сохне, бачу, що найголовніше – в’яне, сохне людський дух. Тікають!.. А я? Вигнанець, безправний, вічний мандрівник, я тисячу верстов іду, щоб тільки побачити землю і цей ось бур’янець. Знаю ж, що не вернуть її мені, не повернуться і мрія голубом назад, не принесе й гілочку з надії, а бач – прийшов і тягне впасти на коліна, щоб струсити порох з оції ось билінки, щоб зазеленіла й буяла вона. Яка ж це сила, що гонить вас, а мене кличе? І як розсудить вона нас, й на кому кінчить?”* [5, I, с. 131].

Цінний матеріал для роботи з цією п’есою “Комуна в степах” представляє вірш І. Немченка “Сніданок комунара (Фантазія на теми М. Куліша)”, написаний у жанрі “fun fiction” (від *англ.* прихильник художньої літератури), у якому домислюється продовження вже існуючого твору на основі його ідей, сюжету та психології персонажів. Сучасний поет ніби розгортає подальші події Кулішевої драми. У вірші зображено хлопця-комунара, конаючого від голоду. Його портрет змальовано кількома імпресіоністичними мазками: *Наче зів’яла напровесні квітка; Тіло жовтаве, немов із трупарні, / Але живе і вмирати не хоче. Безхліб’я перетворило людину на щось миршаве, кволе, безлице.* Драматизм цієї межової екзистенційної ситуації підсилює пейзаж, що увиразнює приреченість цієї людини, яка марить хоч чимось їстівним:

*Скришені зуби в охлялого неба.
Ласі білявки – хмарки-сахарини –
Виснуть і тиснуть на очі, на ребра,
На півзотлілу думку дитини* [12].

Аналітична бесіда за змістом поезії спрямована на з’ясування місця, часу події та її зв’язку з персонажами “Комуни в степах”:

- У яку пору року відбуваються описані події? Як це проектується на історію Голодомору 1921-1922 рр. та 1932-1933 р.? (Весною, що прочитується з деталей: *напровесні, травиця*).
- Який фольклорний образ підкреслює фатальну приреченість юного комунара? (*Ворон махнув потойбічно-примарно: / “В інші світи понесу твої очі”*).
- На кого з персонажів драми схожий герой вірша? (Деталі поезії *“дитятко; Вже перший вус ген чорніє козачо”* суголосні з образом підлітка-парії Микитки, який гордовито заявляв про себе: *“П’ятнадцятий пішов, скоро шістнадцять буде. Ти не дивись, що я немовби малий. Це тільки так здається”* [5, I, с. 105]).
- Чи відобразив поет у вірші Микитчине ставлення до комуни?
- Порівняйте фінали обох творів. Чи вважаєте ви художньо та історично вмотивованим продовження сюжету “Комуни в степах”, накреслене в цій поезії?
- Чому автор дає своєму твору підзаголовок *“Фантазія на теми М. Куліша”*?

Узагальнення вивченого можна провести, використовуючи акровірш І. Немченка “Світоч”, у якому закодована фраза: *Драматург Куліш із Таврії нашої* [11, с. 37]. Доцільно не просто прочитати поезію, а й виконати **груповий дослідницький проект**: відшукати в біографії і творчості митця факти на підтвердження таких віршових рядків, що увиразнюють:

а) риси Кулішевої особистості: *Душа його була відкрита людям, / Рахманна, як у березні рілля, / А серце променем із тьми-полуди / Маячило і протикало груди, / Аби від горя рідний край зцілять;*

б) його любов до малої батьківщини: *Таврійським степом снів на чужині, / У Харкові – Чаплинкою й Херсоном;*

в) мрії про майбутнє України: *Розбудженій українській стороні / Гарздів зичив і державних дзвонів;*

г) схильність до чину, а не пустодзвонної риторики: *Куліш Микола Гурович одвагу / У герцях виявив не раз, не два;*

г) гуманістичне спрямування драматургічної творчості:

*Із твору в твір, від селищ і до градів
Зернята сіяв він гуманності та правди.
Тужив з Вишневим і з Стоножкою журився,
А з Мусієм Кописткою він хоробрився.
В глухому “закуті” шукав хоч крихти світла,
Радів найменшому, та очисному вітру.
Із Мокою леліав рідну мову,
Її палітру щедро-веселкову.
На цілий світ “Соната” неспаленна,
А з нею і “Малахій” і “Маклена”,
Шекспірівські продовжили стежини,
Оспівують відродження натхненне
Її величності – Людини [11, с. 37].*

Підводячи підсумки вивчення життєтворчості М. Куліша, учитель може використати вірш І. Немченка “Куліші”. Доцільна постановка **проблемного запитання**: “Чому сучасний поет ставить в один ряд ці постаті? Що їх поєднує – тільки прізвище?” Старшокласники доходять висновку, що у вірші представлено естафету творчості представників різних періодів розвитку національного письменства: ХІХ, ХХ ст. та часів незалежної України: видатного просвітника Пантелеймона Куліша, *що оспівав затишок хутірний, / Святе Письмо вкраїнською подав, / Рівнялись на Шекспіра закликав*; та Миколи Куліша, котрий *підхопив цю раду щирю / І сам постав українським Шекспіром*. Третім у цьому авторитетному ряду постає херсонський літератор-краєзнавець Леонід Куліш, котрий *зібрав скарби таврійської землі, / Натхненно їх у вірші перелив, / Огнем любові душі запалив*. Цілком умотивовано звучить висновок поета про єдність письменницьких поколінь, закоріненість їхньої творчості в народний ґрунт, тяглість різних генерацій національної літератури: *Вкраїну славили і славлять Куліші. / Її душа зросла і з їх душі [11, с. 33].*

У школах Херсонщини доречним продовженням цього матеріалу може стати урок літератури рідного краю, присвячений творчості вищезгаданого Л. Куліша, який також неодноразово звертався у своїй прозі та поезії до постаті славетного однофамільця. Зокрема, у вірші “Живі сліди” він ніби запрошує юних земляків до літературно-краєзнавчої роботи:

*В краю Миколи Куліша,
Де повинь сонячна вирує
І все довкіл тебе чарує
Та прагне творчості душа, –
Шукали ми його сліди,
Ходили ми його тропою [4].*

Життєствердним фінальним акордом уроку прозвучать поетові слова: *В таврійській гожій стороні / Живуть рясні сліди Миколи... / Вони не зітруться ніколи / Палатимуть – жаркі вогні!*

Про незглибиму любов Миколи Гуровича до рідних “таврійських прерій” розповідає “Кулішева балада” О. Ющенка. За епіграф до неї взято щирі слова драматурга про його відчуття від спілкування з херсонськими степами: *“Ідеш і співаєш. І тобі світ той, великий і складний світ, стає простим... як хата. Небо – криша, земля – долівка, хмари – рушники по стінах. Зоря – вікно в майбутнє... Мені хочеться поїхати в степ...”* (3 листа 1934 р.) [18, с. 61]. Силою своєї фантазії ліричний герой вірша ніби воскрешає образ митця, просячи: *“На мить з’явись! – / І він з’явивсь! Іде, співає... / І дім його – то степ, то світ, / Що краю і кінця не має, / Що зве у мандри, у політ”*.

Віршовані рядки поетичної Кулішіани можна використати за **епіграфу до уроків** чи їх **частин**, наприклад: *За драми – драматична Доля [6, с. 138]; А він крізь смерть затрепетав*

зорею, / Щоб животворно й повнокровно бути! / Іде по світу. І за ним ідуть; Квилить у кожнім слові Україна, / Розтерзана і звихрена душа [Братан М. Повернення Миколи Куліша]; Серцем бачив своїм / Дев'яносто і Сім, / України голодної драми [9];

Твори “поетичної критики” можна використати в **позакласній роботі**, зокрема при створенні **літературно-музичної композиції** “Тріумфи і трагедії харківського будинку “Слово”. Тут представляємо стосунки, що склалися в колі українських письменників, яких пізніше назовуть представниками Розстріляного відродження. Постать М. Куліша можна реконструювати з творів Т. Масенка (вірша “Береза і тополя” та оригінального епічного полотна “Роман пам’яті”), верлібра діаспорної поетки В. Ткач “Харків”, епістоли І. Муратова “Марії Михайлівні Пилинській”. В останньому вірші, написаному на день провідів на пенсію відомої перекладачки, мешканки будинку “Слова”, сучасний читач, мов у ретроспективному фільмі побачить обличчя її колег-письменників, сусідів, пам’ять про яких береже ця жінка:

Маріє Михайлівно!

Ще Лангедок чи Валенсію

Оспіває Рильський, мов крига, скресає Куліш...

Невже навіть спогади підуть за нами на пенсію –

Чи вдарим об землю бідую, щоб серцю було веселіш?!

Минуле...

Жде правди чудний юродивий Малахій,

На всесвіт палає жертовна Комуна в степах,

І падають зорі, мов зрубані голови з плахи,

І пісня голодна у жебри виходить на шлях.

Тичинова муза жаданням спокою уговтана,

Мов чайка при битій дорозі марнує дівочу красу,

І лютє Бажанова, мов ніч божевільного Гофмана,

З колючок тернових співає криваву росу;

І Вишня вишневі усмішки несе у танделики,

І в журнії очі стріляв би Сосюра... Але...

У безвість летять сподівання – наївні веселики,

Й від страху – великим здається мізерне і зле.

Він знає ці ночі, колишній провулок Покровського,

Колишній Барачний, де “чорного ворона” слід...

Мерців воскрешає позовклий щоденник Дніпровського,

А десь дотлівають доноси в могилах розстріляних літ... [10, с. 374]

Ефективною формою ознайомлення з життям знищеної української генерації може стати **заочна чи віртуальна екскурсія** до будинку “Слова”, підготована на матеріалі спогадів сина Миколи Гуровича Володимира “Слово про будинок “Слова”, Ю. Смолича “Розповідь про неспокій”, Д. Нитченка “Від Зінькова до Мельбурна”, Г. Костюка “Зустрічі і прощання”. Напевне, найбільш точно виразила враження від такого емпатійного доторку до трагічних доль письменників того покоління В. Ткач у верлібрі “Харків”:

бачиш там Тичина пише вірші

а там Курбас жив

а там то Смолич і Куліш

а там знаєш де у вікні світло

там Микола Хвильовий стрілявся

і стоїмо ми під будинком “Слово”

і розкривається мій край

музеї і бібліотеки

не дадуть того що можуть

дати сірі

карі

блакитні [16]

Таким чином, використання зразків “поетичної критики” в шкільній літературній освіті утворює нові зв’язки в полілозі “письменик – учитель – учень”, робить його більш наповненим, оригінальним, емоційно наснаженим та незабутнім, сприяє спілкуванню молодій українській генерації третього тисячоліття з творами національної літератури та особистями їх авторів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Братан М. Повернення Миколи Куліша: [вірш] / Микола Братан // Наддніпрянська правда. – 1989. – 28 січн.
2. Василенко М. Микола Куліш: [вірш] / Микола Василенко // Електронний ресурс; Режим доступу: <http://prosvilib.ipsys.net/books/vasilenko/architektura/archit1.htm>
3. Качуровський І. Транспозитивна лірика / Ігор Качуровський // Пам’ятники України. – 2001. – № 1/2. – С. 12-13.
4. Куліш Л. Живі сліди (М. Г. Кулішу): [вірш] // Куліш Л. Осіння ластівка: поезії / Леонід Куліш. – Сімферополь, 1987. – С. 26.
5. Куліш М. Г. Твори: у 2 т. / М. Г. Куліш. – К.: Дніпро, 1990. – Із змісту: Танюк Л. Драма Миколи Куліша. – Т. 1. – С. 3-35; Куліш М. По весям и селам. – Т. 2. – С. 364-399; Листи. – Т. 2. – С. 490-695; Куліш Ант. Спогади про Миколу Куліша. – Т. 2. – С. 695-753.
6. Листопад А. Лебедина драма. Драматургу Миколі Кулішу; Березень. Режисеру Лесю Курбасу: [вірші] // Листопада А. Соловки: поетична епопея / Антоніна Листопад. – К.: Смолоскип, 2009. – С. 136-139, 140-146.
7. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К.: ВЦ “Академія”, 2007. – 624 с. (Енциклопедія ерудита).
8. Малишко А. Кулішу Миколі Гур’євичу: [вірш] / Андрій Малишко; публ. В. Трубая // Літ. Україна. – 2006. – 6 квітн. (№ 3). – С. 5.
9. Масенко Т. Балада про Миколу Куліша: [вірш] // Масенко Т. Чебрець: поезії / Терень Масенко. – К.: Рад. письменник, 1965. – С. 92-93.
10. Муратов І. Марії Михайлівні Пилинській: [вірш] // Муратов І. На крилах Літани: поезії / Ігор Муратов. – Х.: Майдан, 2012. – С. 374-375.
11. Немченко І. Куліші; Світоч (На 110-ліття Миколи Куліша): [вірші] // Немченко І. Квітка України: вірші / Іван Немченко / передм. В. Загороднюка. – К.; Херсон: Просвіта, 2005. – С. 33, 37.
12. Немченко І. Сніданок Комунара (Фантазія на теми М. Куліша): [вірш] / Іван Немченко // Наддніпрянська правда. – 1992. – 11 вересн.
13. Потебня А. А. Слово и миф / А. А. Потебня; сост. и подг. текста А. Л. Топоркова. – М.: Правда, 1989. – 624 с.
14. Сосюра В. Розстріляне безсмертя: [уривки з поеми] // Сосюра В. Розстріляне безсмертя: вірші та поеми / упоряд., авт. предм. і коментарів С. Гальченко. – К.: Укр. письменник, 2001. – С. 268-307.
15. Степанишин Б. Викладання української літератури в школі: методичний посібник для вчителя / Борис Степанишин. – К.: РВЦ “Проза”, 1995. – 254 с.
16. Ткач В. Харків: [вірш] / Вірляна Ткач // Березіль. – 1991. – № 9. – С. 117.
17. Чухонцева Н. “Відлунное час патетичну сонату млинового кола”: Образ М. Г. Куліша у творах поетів Херсонщини // Степ: Літ-худож. альм. – Херсон, 1992. – № 2. – С. 74-76.
18. Ющенко О. Кулішева балада: [вірш] // Ющенко О. Висока хвиля: вірші, балади, поеми / Олекса Ющенко. – К.: Рад. письменник, 1984. – С. 61.

Куцевол О.Н.

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ РЕЦЕПЦИЯ МИКОЛЫ КУЛИША В УКРАИНСКОЙ ПОЭЗИИ КАК ПРИЕМ ИЗУЧЕНИЯ ЖИЗНЕТВОРЧЕСТВА ПИСАТЕЛЯ

В статье раскрывается методика использования произведений “поэтической критики” в процессе изучения жизни и творчества писателя на концептуальных основах рецептивной эстетики.

Ключевые слова: рецептивная эстетика, жизнеописание писателя, художественно-биографические источники, транспозитивная лирика, “поэтическая критика”, методы и приемы изучения литературы.

**ARTISTIC RECEPTION OF MYKOLA KULISH FIGURE IN UKRAINIAN POETRY
AS MEANS OF MASTER'S LITERARY ACTIVITY STUDY**

The methods of the use of the works of “poetical critics” in the process of studying of the life and creative work of the writer on the basis of ideas of receptional aesthetics are revealed in the article.

Key words: receptional aesthetics, life and creative work of the writer, fiction and biographical works, “poetical critics”, methods and ways of learning literature.

УДК 371.5:378:DD1.76(477)

Білоус С.Ю.

**ШЛЯХИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ ПРИ ЗАПРОВАДЖЕННІ
ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ “ШКОЛА – МАЛА АКАДЕМІЯ НАУК”
У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ
В УКРАЇНІ**

Актуальність дослідження, представленого в статті, підтверджується можливістю вирішення основних завдань Національної стратегії розвитку освіти в Україні шляхом послідовного запровадження педагогічної системи “Школа-Мала академія наук”, що передбачає пропедевтику дослідництва при проведенні Всеукраїнських конкурсів “МАН-Юніор” й застосування методики динамічного моделювання, а також інформаційну підтримку за допомогою науково-популярного журналу “Школа молодого вченого”. Такі підходи роблять можливим інноваційний розвиток освіти, її гуманізацію та забезпечують акмеологічну складову освіти.

Ключові слова: педагогічна система “Школа-Мала академія наук”, інноваційний розвиток освіти; акмеологія, гуманізація освіти, розвиток дослідницьких здібностей.

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. зазначається, що “освіта належить до найважливіших напрямів державної політики України” [1, с.4]. Це впливає з того, що “для забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства, гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості” дійсно необхідним і нагальним є “виховання людини *інноваційного типу* мислення та культури, проектування акмеологічного освітнього простору з урахуванням *інноваційного розвитку освіти*, запитів особистості, потреб суспільства та держави” [1].

Аналіз сучасного етапу перманентної освітньої реформи в умовах інформатизованого техногенного суспільства дає підстави для визначення суперечностей між існуванням державного замовлення на інноваційність розвитку освіти та невідповідністю вчителів і шкільної системи в цілому для забезпечення його виконання.

Щоб краще обґрунтувати існування суперечностей, що виникають між завданнями, які сформульовані в документі [1], та реальним освітнім процесом, наведемо спочатку тлумачення ключових понять, використаних у зазначеному документі і виділених автором курсивом для кращого сприйняття.

Гуманізація суспільно-економічних відносин може бути здійснена, якщо члени суспільства вчасно отримують гуманістичну освіту і набувають певної гуманістичної культури. Під гуманізацією зазвичай розуміється реалізація принципів світосприйняття, в основі якого лежить повага до людей і впевненість у їх можливостях до самовдосконалення. Зрозуміло, що таке світосприйняття повинно формуватися в юному віці. Отже, навчання дитини повинно бути побудовано таким чином, щоб у ньому виявлялися кращі риси особистості суб'єктів навчального процесу – й учня, й вчителя. Таке можливо лише при запровадженні діяльнісного дослідницького методу, застосування якого і надає можливостей